

Actuellement jako diskurzní částice?

Andrea Čapková (Praha) – Markéta Malá (Praha)

ACTUELLEMENT AS A DISCOURSE MARKER?

The article presents a corpus-based study of potential discourse functions of the French adverb *actuellement* similar to those of the English adverb *actually*. Despite their common etymological origins nowadays these two adverbs have different meanings. While the available literature assigns only the functions of a temporal adverbial to the French *actuellement*, the English *actually* has developed functions of an adversative or elaborative discourse marker in addition to those of a disjunct and subjunct. Nonetheless, some of the occurrences of *actuellement* attested in synchronic monolingual corpora (Lextutor-Parlé and Araneum Francogallicum Minus) suggest that the French adverb may also perform contrastive discourse functions, in particular in connection with the conjunction *mais*. *Actuellement* may also serve to introduce a new topic, even though this discourse-organizing function is represented only marginally in the corpora.

KEY WORDS

actuellement, actually, discourse functions, contrastive discourse marker

KLÍČOVÁ SLOVA

actuellement, actually, diskurzní funkce, kontrastivní diskurzní částice

1. ÚVOD

Navzdory formální podobnosti a stejnému etymologickému základu¹ má francouzské adverbium *actuellement* v dnešní době významy odlišné od anglického adverbia *actually*. Původní význam obou adverbíí — ‚skutečně‘, ‚ve skutečnosti‘ — je netemporální, adverbia prezentují tvrzení jako faktické, zdůrazňují vztah k realitě. U obou adverbíí došlo od 17. století ke změně významu, jejíž postup a výsledek je ale u každého z nich jiný.² Zatímco *actually* je dnes multifunkční slovo vyskytující se jak v roli

1 Až do 17. století jsou obě adverbia doložena v netemporálních významech (‚ve skutečnosti‘, ‚skutečně‘, ‚doopravdy‘). *Actuellement* se sporadicky objevuje s temporálním významem (‚nyní‘, ‚právě teď‘) od 15. století, od první poloviny 17. století tento význam koexistuje s původním významem a v průběhu 18. století je původní význam zcela nahrazen významem temporálním. Význam ‚skutečně‘ lze dnes najít jen v odborné filozofické literatuře (Simon-Vandenberg — Willems, 2011, s. 340). U anglického *actually* jsou temporální významy doloženy jen okrajově. Vyvinuly se u něj naopak epistemické a postojové funkce (Traugott — Dasher, 2002, s. 169–170; Defour a kol., 2010; Simon-Vandenberg — Willems, 2011).

2 Formální podobnost obou adverbíí může vést k problémům při překladu. Podíváme-li se například na překlady obou adverbíí v korpusu Europarl, který obsahuje zápisy jednání Evropského parlamentu, zjistíme, že jsou v nich chyby, přestože tyto texty překládají profesionální překladatelé. Adverbia lze proto pokládat za případ tak zvaných ‚faux amis‘.

příslivečného určení (‘doopravdy’) nezačleněného do větné struktury (tzv. disjunktů a subjunktů — Quirk a kol., 1985, s. 583–587, 619–621, srov. také postojová adverbialia — Biber a kol., 1999, s. 869–871, 980–982), tak v roli diskurzivní částice (‘vlastně’), francouzské *actuellement* plní pouze funkci příslivečného určení času (‘nyní’, ‘v současné době’). Na základě kontrastivních studií (Defour a kol., 2010; Simon-Vandenberg — Willems, 2011; Čapková, 2015) se můžeme přesto domnívat, že *actuellement* nově nabývá diskurzivní funkce blízké anglickému *actually*. Pokusíme se s využitím dostupných korpusů současné francouzštiny a překladových korpusů ukázat, kde k těmto posunům ve funkci *actuellement* může docházet.

2. DISKURZIVNÍ FUNKCE ADVERBIA ACTUALLY

Anglické *actually* nemá pouze jediný význam, je zde možné mluvit spíše o významovém potenciálu (Aijmer, 2013, s. 107; 2015, s. 214). Plného významu adverbium nabývá až v kontextu. Diskurzivní funkce *actually* se dělí na dvě hlavní kategorie — funkci elaborativní částice a částice adverzativní.³ *Actually* ve funkci elaborativní diskurzivní částice slouží především k vyjasnění předchozí výpovědi, vyvození důsledků a přidání informací nebo rozvinutí předchozí promluvy. Mezi adverzativní funkce *actually* zahrnujeme vyjádření kontrastu (často v kolokaci *but* — *but actually*), překvapení v souvislosti s původním očekáváním, zdvořilosti anebo zdůraznění postoje mluvčího (Aijmer, 2013, s. 107–116, srov. také Clift, 2011). Aijmerová (2002) uvádí, že použitím *actually* v kontrastivní funkci mluvčí naznačuje, že zastává nesouhlasný postoj k předchozí promluvě. Použití *actually* jakožto kontrastivní diskurzivní částice je v některých případech posíleno částicí *no* (*no actually*); mluvčí tak vyjadřuje opravu, protichůdný názor nebo nesouhlas s předchozí promluvou.⁴ Podobně tomu je i tam, kde *actually* předchází spojka *but* (*but actually*). V příkladu (1) mluvčí vypráví posluchačce o situaci, kdy byla požádána, aby udělala práci navíc. Slovní spojení *but actually* (‘ale ve skutečnosti’) zde vyjadřuje kontrast mezi prvotním roztrpčením a následným pobavením.

- (1) *yes oh well I've already told him cos he tried to get me in in fact I was slightly annoyed but actually it rather amused me.*⁵ (Aijmer, 2002, s. 267)

3 Kromě toho má *actually* faktivní význam (zdůraznění reálné platnosti tvrzení) (Aijmer, 2013, s. 107).

4 Také Smithová — Jucker (2000, s. 222, 233) ukazují, že *actually* je typicky prostředkem negociace postoje: uvozuje obvykle promluvu, která odporuje očekáváním mluvčího ohledně obsahu nebo, navzdory obvyklým očekáváním, odpovídat předpokladům vyplývajícím z promluvy předchozí.

5 *Ano, už jsem mu to řekla, protože se snažil, abych to udělala. Vlastně jsem byla trochu rozčilená, ale ve skutečnosti mě to docela pobavilo* (překlady dokladů z anglických a francouzských originálů uvedené kurzívou v poznámce pod čarou — Čapková)

Dále se *actually* vyskytuje v tzv. konverzačně-specifické funkci, kde slouží k signalizaci změny tématu či názoru (Clift, 2011, s. 281, 286; Aijmer, 2013, s. 113–114), přerušeni a nového začátku promluvy téhož mluvčího, nebo ke zjemnění promluvy (Aijmer, 2013, s. 114–116).

3. FUNKCE ADVERBIA *ACTUELLEMENT* V KORPUSECH SOUČASNÉ FRANCOUZŠTINY

Přestože Marchello-Nizia (2006, s. 122) zmiňuje posun ve významu francouzských temporálních adverbii (*toujours, enfin, maintenant*) směrem k pragmatickým částicím, obdobný popis diskurzivních funkcí francouzského *actuellement* v dostupné literatuře chybí. Defour a kol. (2010, s. 189) nicméně v závěru své studie uvádějí, že ve vývoji francouzského adverbia zřejmě právě teď dochází k posunu významu směrem ke kontrastivnímu užití *actually*.⁶ Naše studie se pokusí na základě několika korpusů současné francouzštiny tento předpoklad ověřit.

Nejprve jsme k vymezení významu francouzského adverbia (v kontrastu s *actually*) využili jeho anglických překladových ekvivalentů. Použili jsme francouzsko-anglickou složku korpusu Europarl,⁷ který obsahuje zápisy jednání Evropského parlamentu z let 2007–2011. Bylo analyzováno všech 57 dokladů francouzského adverbia a jejich překladové ekvivalenty. Kromě významu *actuellement* jakožto temporálního adverbia, viz příklad (2), studie dále potvrdila status francouzského *actuellement* a anglického *actually* jako ‚faux amis‘, jelikož se v nalezených dokladech vyskytovaly překladové chyby.

(2) *Je vous signale que certains de nos collègues sont actuellement en Sierra Leone pour y suivre les élections.*

*I should point out that some of our colleagues are currently in Sierra Leone to monitor the elections there.*⁸ (Europarl)

Na základě hypotézy Defoura a kol. (2010) předpokládáme, že pokud u *actuellement* dochází k posunu významu, bude nejspíše patrný v mluveném neformálním jazyce. K ověření našich předpokladů jsme využili jediný zde dostupný synchronní jednojazyčný korpus mluvené francouzštiny Lextutor — Parlé o velikosti 150 000 slov. Korpus obsahuje 33 dokladů *actuellement*, z nichž většina (21) má předpokládanou syntakticko-sémantickou funkci temporálního adverbia. Ve dvanácti dokladech se ale *actuellement* vyskytlo v kontextu, který by mohl naznačovat posun významu adverbia.

6 „The use of *actuellement* [...] can be perceived as a non-temporal one, or at least shows a certain ambiguity that might tentatively point towards a new development [...]” (Defour a kol., 2010, s. 189) (*Toto užití ‚actuellement‘ [...] lze chápat jako netemporální nebo alespoň nejednoznačné, což by mohlo naznačovat nový směr vývoje [...]*)

Stejnou tendenci zmiňují také Simon-Vandenbergsová — Willemssová (2011, s. 344–346): v současné mluvené francouzštině lze sporadicky najít doklady netemporálního pragmatického užití *actuellement*, tyto věty jsou ale často nejednoznačné.

7 Velikost francouzské části použitého subkorpusu je 403 745 pozic.

8 *Upozorňuji vás, že někteří z našich kolegů jsou aktuálně v Sieře Leone, aby dohlédli na volby.*

Ve dvou případech se *actuellement* objevilo ve spojení se spojkou *mais* (*mais actuellement*), které zvyšuje kontrast mezi dvěma tvrzeními. V příkladu (3) se *actuellement* sice stále vyskytuje v temporálním významu, avšak vzhledem k jeho atypické pozici na začátku věty⁹ a míře nezačlenění do větné struktury se zdá, že doplňuje kontrastivní význam spojky *mais*. Toto čtení je dále podpořeno adverbium *vraiment* ('opravdu'), které vyjadřuje v dané promluvě epistemickou modalitu.

- (3) — *Enfin il y a un effort certain qui a été fait hein? Dans les bibliothèques.*
— *Mais actuellement il y a vraiment des des je crois qu'il y a j'espère que les bibliothécaires vont bien faire leur travail.*¹⁰ (Lextutor parlé)

V deseti zkoumaných dokladech (Čapková, 2015) se adverbium vyskytovalo v kontrastu s jiným temporálním rámcem a sloužilo ke zvýraznění rozdílu mezi minulými událostmi a současným stavem. Příklad (4) ukazuje použití *actuellement*, kde mluvčí kontrastuje přítomnost s časovým rámcem minulosti vyjádřeným výrazem *quinzaine d'années* ('před patnácti lety'). *Actuellement* je zde zřejmě možné interpretovat jako diskurzivní částici s textově-organizační funkcí. Jelikož korpus Lextutor — Parlé neobsahuje fonologické a prozodické informace, nelze funkci členícího signálu u *actuellement* potvrdit, ale je možné, že zde adverbium uvádí nové téma (srov. Aijmer, 2002, s. 32; 2013, s. 113; k přechodu adverbíí od temporální k textově-organizační funkci srov. též Simon-Vandenberg — Willems, 2011, s. 358).

- (4) *Ça fait une quinzaine d'années que je pratique l'accordéon oui et alors bon j'aime ça et je trouve que c'est un instrument qui est très complet... plaît quand même au public. Oui et on écoute actuellement un jeune qui commence...*¹¹ (Lextutor parlé)

Přestože se jedná o malý vzorek dokladů, zdá se, že získané výsledky potvrzují předchozí výzkum. K jejich dalšímu ověření jsme využili v současnosti největší korpus zachycující aktuální stav francouzštiny, internetový korpus Araneum.¹² Jelikož je

9 Defour a kol. tvrdí, že *actuellement* se nejčastěji vyskytuje na konci promluvy a v iniciální pozici se začíná objevovat až od 18. století, kdy se frekvence výskytu adverbia na začátku věty postupně zvyšuje (Defour a kol. 2010, s. 186). Jak ukazuje Aijmerová (2011), postavení ve větě může být jedním z příznaků pragmatikalizace: adverbia, která přecházejí v diskurzivní ukazatele, bývají představena před vlastní promluvu nebo přidána na její konec (srov. také Traugott a Dasher, 2002, s. 152–174; Dostie, 2004, s. 40–48). Oba doklady pragmatického užití *actuellement*, které uvádějí Simon-Vandenbergsová — Willemsová (2011, s. 34–346) jsou také v iniciální pozici.

10 Konečně, bylo tam určité úsilí, ne? V knihovnách. Ale „actuellement“, jsou tam ty ty...domnívám se, že je tam naděje, že knihovníci budou dělat svou práci.

11 Je to nástroj, který je dokonalý...líbí se i publiku. Ano a teď si poslechneme mladíka, který začíná.

12 Použili jsme menší vzorek webového korpusu Araneum Francogallicum Minus (2013) o velikosti 124 623 999 tokenů.

daný korpus příliš velký a adverbium *actuellement* tudíž příliš frekventované,¹³ rozhodli jsme se využít metodu, kterou Hunstonová označuje jako „testování hypotézy“ („hypothesis testing“, Hunston, 2002, s. 52). Na základě analýzy výsledků získaných z menšího korpusu Lextutor — Parlé předpokládáme, že *actuellement* nabývá kontrastivních diskurzivních funkcí ve spojení s *mais*; zaměřili jsme se proto jen na tuto konstrukci.¹⁴ Z celého korpusu jsme získali 42 dokladů *mais actuellement*. Analýza vzorku ukázala, že v osmnácti z nich se slovní spojení vyskytovalo ve větách kontrastujících dva časové rámce podobně jako v příkladu (4). Oproti předchozím příkladům se zde vyskytoval jak kontrast mezi současným stavem a minulostí (nejčastěji vyjádřené složeným perfektem a imperfektem) tak srovnání současnosti a budoucnosti. V příkladu (5) mluvčí informuje posluchače o nejistotě ohledně budoucnosti a zároveň pozitivně hodnotí současnou situaci.

- (5) *Il m'a juste dit qu'il ne sait pas ce qui se passera après les élections mais actuellement rien n'est perdu.*¹⁵ (Araneum)

Kromě vět obsahujících kontrast mezi dvěma časovými rámci se spojení *mais actuellement* v osmi případech vyskytlo v porovnání dvou prvků, které jsou v nějakém rozporu, např.:

- (6) *Mais les repas arrivent en portions individuelles ce qui donne lieu à des quantités de déchets recyclables mais actuellement pas recyclés.*¹⁶ (Araneum)
- (7) *On a retrouvé leur trace dans le bassin du Fayoum [...] sur un site autrefois recouvert d'une végétation luxuriante et parcouru d'immenses cours d'eau, mais actuellement désertique.*¹⁷ (Araneum)

V příkladu (8) mluvčí kontrastuje stav připojení uživatele k síti s jeho nepřítomností:

13 Korpus Araneum Francogallicum Minus obsahuje 11 568 výskytů *actuellement*.

14 Na základě dokladů z korpusu Lextutor — Parlé by bylo možné předpokládat také, že indikátorem potenciální diskurzivní funkce *actuellement* může být iniciální postavení adverbia a případně jeho prozodické oddělení od okolní promluvy (reflektované v korpusu psaného jazyka v interpunkci). Doklady adverbia *actuellement* v těchto pozicích v korpusu Araneum však na jeho kontrastivní užití neukazují. V postavení na začátku věty má *actuellement* typicky temporální význam (*Actuellement, 25 enfants sont sur la liste d'attente. — Aktuálně je na čekací listině 25 dětí.*). Tam, kde je ohraničeno čárkami, následuje *actuellement* často po diskurzivních částicích (*du coup, toutefois, en effet*), ale zdá se, že si zachovává funkci příslovcového určení času (*En effet, actuellement, les décisions des juges civils sont plutôt favorables aux riverains ... — Ve skutečnosti jsou v současné době rozhodnutí civilních soudů příznivá spíše pro obyvatele...*).

15 *Právě mi řekl, že neví, co nastane po volbách, ale pro zatím není nic ztraceno.*

16 *... odpady, které jsou recyklovatelné, ale momentálně se nerecyklují.*

17 *... obrovské vodní toky, ale aktuálně pouštní plochy.*

- (8) *Pendant le détachement, l'utilisateur reste sur le réseau et d'autres utilisateurs peuvent demander les informations de celui-ci et voir qu'il est présent sur le réseau mais actuellement détaché.*¹⁸ (Araneum)

4. ZÁVĚR

Na základě analýzy získaných dokladů je možné potvrdit, že ačkoliv se francouzské adverbium *actuellement* vyskytuje především v roli temporálního adjunktiva (přísluvné určení začleněné do větné struktury), shledáváme u něj skutečně jistý posun významu. Zdá se, že ve spojení se spojku *mais* vyjadřuje *actuellement* kontrastivní funkce podobné anglickému *actually*. *Actuellement* může zřejmě plnit i funkce spojené s organizační diskurzí, i když v použitých korpusech je tato funkce doložena jen velmi okrajově.

LITERATURA

- AIJMER, K. (2002): *English Discourse Particles. Evidence from a corpus*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- AIJMER, K. (2011[1996]): *I think* — an English modal particle. In: T. SWAN (ed.), *Modality in Germanic Languages: Historical and Comparative Perspectives*. Berlin, DEU: Walter de Gruyter, s. 1–47.
- AIJMER, K. (2013): *Understanding Pragmatic Markers: A Variational Pragmatic Approach*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- AIJMER, K. (2015): Pragmatic markers. In: K. AIJMER — C. RUHLEMANN (eds.), *Corpus Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 195–218.
- BIBER, D. a kol. (1999): *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Longman.
- CLIFT, R. (2001): Meaning in interaction: the case of 'actually'. *Language*, 77, 2, s. 245–91.
- ČAPKOVÁ, A. (2015): *On adverbial English — French faux amis: a contrastive view of 'actually' and 'actuellement'*. Bakalářská práce. Ústav anglického jazyka a didaktiky. Filozofická fakulta. Univerzita Karlova v Praze.
- DEFOUR, T. a kol. (2010): Degrees of pragmaticalization. The divergent histories of 'actually' and 'actuellement'. *Languages in Contrast*, 10, 2, s. 166–193.
- DOSTIE, G. (2004): *Pragmaticalisation et marqueurs discursifs*. Bruxelles: De Boeck & Larcier s.a.
- HUNSTON, S. (2002): *Corpora in Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MARCHELLO-NIZIA, C. (2006): *Grammaticalisation et changement linguistique*. Bruxelles: De Boeck & Larcier s.a.
- QUIRK, R. a kol. (1985): *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- SIMON-VANDENBERGEN, A.-M. — WILLEMS, D. (2011): Cross-linguistic data as evidence in the grammaticalization debate: the case of discourse markers. *Linguistics*, 49, 2, s. 333–364.
- SMITH, S. — JUCKER A. (2000): Actually and other markers of an apparent discrepancy between propositional attitudes of conversational partners. In: G. ANDERSEN — T. FRETHEIM (eds.), *Pragmatic Markers and Propositional Attitudes*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- TRAUGOTT, E. C. — DASHER, R. B. (2002): *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

18 V době nepřítomnosti zůstává uživatel připojený k síti a ostatní uživatelé od něj mohou požadovat informace a vidí, že je k síti připojený, ale aktuálně nepřítomný.

POUŽITÉ KORPUSY

Araneum Francogallicum Minus: Český národní korpus — *Araneum Francogallicum Minus*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2013. Cit. 25. 12. 2015, dostupný z <<http://www.korpus.cz>>.

InterCorp — EuroParl: Český národní korpus — *InterCorp*. Ústav Českého národního korpusu

FF UK, Praha. Cit. 25. 12. 2015, dostupný z <<http://www.korpus.cz>>.

Lextutor — Parlé: *Lextutor — Concordancier-corporus français v. 7 (Parlé)*, Université du Québec à Montréal, Tom Cobb. Cit. 22. 5. 2015, dostupný z <<http://lextutor.ca/conc/fr/>>.

Andrea Čapková | Ústav anglického jazyka a didaktiky, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy |
Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
andy.capkova@gmail.com

Markéta Malá | Ústav anglického jazyka a didaktiky, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy |
Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
marketa.mala@ff.cuni.cz